

Spel als basisvaardigheid

Opbrengstgericht werken en spel

In twee artikelen willen wij vanuit spel en ontwikkeling door spel kijken naar opbrengstgericht werken. Dit mede ingegeven door het feit dat spel en spelen naar ons idee naast rekenen, taal en alle andere vakgebieden, een belangrijke plaats in zou moeten nemen binnen het basisonderwijs.

Cobi Boomsma

is zelfstandig onderwijsadviseur met specifieke deskundigheid op het terrein van onderwijs aan het jonge kind (www.onderwijsaanhetjongekind.nl)

Wieke Bosch

is verbonden geweest aan een pabo. Zij is auteur van boeken en artikelen, die voornamelijk gericht zijn op onderwijs aan het jonge kind

Gisteren is groep 1/2a van basisschool De Springplank naar de brandweerkazerne geweest. Behalve spannende verhalen over de branden die door de brandweermannen geblost zijn, mochten ze in de brandweerauto zitten, probeerden ze samen een slang vast te houden, werd de ladder uitgeschoven en hebben ze helmen gepast. Kortom: alle brandweerattributen zijn uitgebreid aan de orde geweest. Een van de spannendste objecten was de 'glijpaal' waarlangs de brandweermannen van de bovenverdieping naar de garage glijden om zo snel mogelijk in de brandweerauto naar de brand te gaan. Vandaag mogen de kinderen kiezen hoe en waarmee ze hun opgedane indrukken willen verwerken. Jan en Ahmed kiezen voor de bouwhoek. Als juf Sophie vraagt wat ze gaan doen, antwoorden ze dat ze de garage van de brandweer gaan bouwen. Er wordt driftig gebouwd en overlegd. Eindelijk is hun bouwwerk klaar. Trots op hun werk leggen ze aan Sophie uit wat er gebouwd is en vooral wat die lange palen betekenen. Helaas moet het bouwwerk opgeruimd worden, omdat het weekend wordt. Wat nu? Sophie vraagt de jongens wat ze zouden kunnen doen om hun bouwwerk te bewaren. Zowel Jan als Ahmed hebben een oplossing: een foto maken en tekenen. Beide jongens gaan aan de gang. Jan maakt van verschillende kanten foto's van het bouwwerk en Ahmed ligt op de grond te tekenen.

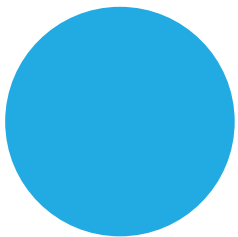
Als de jongens maandag weer op school komen, dan is het eerste wat ze vragen: 'Mogen we weer in de bouwhoek, we willen de garage groter maken, dan kunnen er meer auto's in.' 'Weet je dan nog wat je gebouwd hebt?' vraagt juf Sophie.

'Natuurlijk,' antwoordden ze, 'dat hebben we getekend en we hebben foto's.' Ahmed en Jan zijn de hele dag bezig in de bouwhoek. Aan het einde van de dag is de garage nog groter geworden. Ze spelen de hele week met het bouwwerk: er zijn brandweermannen die met de auto's naar de brand gaan, een fluit uit de muziekhoeke is de sirene. Ook het bezoek van de groep aan de brandweerkazerne wordt uitgespeeld. En als er brand buiten is, dan mogen Ahmed en Jan met de tuinslang de brand blussen. Aan publiek geen gebrek!

Bovenstaand is een voorbeeld van spel in groep 1/2. In dit artikel bespreken we eerst spel, zowel voor jonge als voor oudere kinderen. Daarna bekijken we de eisen van de inspectie. In een volgend artikel proberen we, nadat we de uitgangspunten van zowel opbrengstgericht werken als spel hebben vergeleken, beide te combineren. Tot slot formuleren we een aantal conclusies.

Spel als centrale activiteit

Spel is het fundament waarop latere ontwikkeling stoelt. Daarmee is het de basis van het 'schoolse' leren. Spel is per definitie een holisti-

sche activiteit. Het kind ontwikkelt zich niet op aparte deelaspecten, maar binnen de totaliteit van het spel. Het is de context waarbinnen interacties plaats (kunnen) vinden tussen kinderen. Laten we even terugkeren naar het spel naar aanleiding van het bezoek aan de brandweerkazerne. De kinderen gaan hier op in hun spel, omdat de ervaring hen zo aangesproken heeft. Samen bouwen en spelen, overleggen met elkaar en met de leerkracht, initiatieven nemen en voorstellen doen, zoals het fotograferen en tekenen. Dit alles vindt plaats binnen de context van het spel: alles is verbonden met elkaar en betekenisvol. Zo leert het jonge kind de werkelijkheid kennen!

Met 'holistische' activiteiten bedoelen we dat de activiteiten die kleuters ondernemen nooit teruggebracht kunnen worden tot één vak. Altijd komen meer ontwikkelingsaspecten/vakken en vakgebieden aan de orde. Eigenlijk is het een voorbeeld van hoe de wereld in elkaar zit.

In het dagelijks leven kom je de vakgebieden uit de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) ook niet geïsoleerd tegen. Omdat kleuters nog zo één zijn met hun omgeving, is het moeilijk om datgene wat op school aan de orde komt te scheiden van de zinvolle context waarin zij leven. En om dit nog verder uit te werken: veel activiteiten die we met kleuters doen, zijn weer met elkaar verbonden door thema's; een centraal onderwerp (vaak bepaald door leerkracht en kinderen, of soms alleen door de kinderen) waaromheen gespeeld, gewerkt, gesproken en geleerd wordt. Het begrip 'activiteiten' verwijst niet naar een inhoud, maar vooral naar een werkvorm.

En voor oudere kinderen?

Ook oudere kinderen spelen. Hier verwijzen we naar 'Speels en Onderzoekend Leren' (SOL), zoals beschreven door Prinsen en Bosch in *Van spelen tot serious gaming* (2011). Spelen en onderzoeken zijn paraplu-

Tijdens het bezoek aan de brandweerkazerne komen alle brandweeraftributen uitgebreid aan de orde

Foto's: Mieke van der Gref

Opgedane
indrukken worden
tijdens het spelen
verwerkt: de
glijpaal is
favoriet

begrippen, waaronder vormen van onderwijs schuilgaan die met spel en onderzoek te maken hebben. Kerngedachte achter SOL is dat spel en onderzoek in elkaars verlengde liggen. Bij Speels en Onderzoekend Leren gaat het er niet om dat 'lessen leuk moeten zijn en er dus snel een spelelement toegevoegd moet worden'. SOL concentreert zich op leren door middel van onderzoek. En dat is mogelijk op een speelse en toch systematische wijze. In dit verband is baanbrekend werk verricht door Van Oers (2011). Bij het ontwikkelingsgericht onderwijs fungeert spel als richtinggevende activiteit voor jongere kinderen en onderzoek als richtinggevende activiteit voor oudere kinderen (Janssen-Vos, 2008). Speels en Onderzoekend Leren sluit aan bij het werk van Van Oers. Dat heeft geresulteerd in vier kenmerken voor activiteiten met een SOL-karakter.

- Er is sprake van openheid in gebondenheid.
- De activiteiten zijn probleemgericht.
- Er is sprake van betrokkenheid die van binnenuit komt.
- De activiteiten gaan gepaard met emotie.

De rol van de leerkracht is hierbij onmisbaar. De leerkracht helpt het spel van kinderen verder te ontwikkelen en belangrijke leeropbrengsten te ondersteunen. Het gaat dan om het stimuleren van kwalitatief hoogstaand spel dat voor kinderen zinvol en betekenisvol is en waarmee de ontwikkeling van kinderen wordt bevorderd.

In zijn artikel 'Spelen en blijven spelen' (2012) schrijft Van Oers over de bedreigde positie van spel onder invloed van de politieke druk op scholen om leeropbrengsten doelgericht te realiseren. In zijn woorden: 'Groepsleiders voelen zich meer aangezet om wat frequenter en dringender instructiemomenten in te lassen.' Er is volgens Van Oers een speltheorie nodig die de volwassene binnen spelactiviteiten een rol geeft, een theorie die ook een visie weergeeft op de relatie tussen spel en leren. Hij laat zich daarbij inspireren door Vygotski en Leont'ev en bepleit een spelgeoriënteerd curriculum. 'Zo'n curriculum erkent spel als kenmerk van schoolse activiteiten en maakt spelactiviteiten tot context voor betekenisvolle leerprocessen.'

Spel en spelen zouden in het basisonderwijs niet alleen voorbehouden moeten zijn aan de jongste groepen. Spel en spelen stimuleert ook oudere kinderen in hun ontwikkeling.

De Grote Rekendag is uitgegroeid tot een happening in de sfeer van speels en onderzoekend leren. Meer dan negenhonderd scholen en een aantal pabo's doen eraan mee. Aan de hand van een thema gaan scholen en opleidingen er jaarlijks een hele of een halve dag mee aan de slag. Het thema van 2006 was 'Spelen met getallen'.

SOL voor de middenbouw:

De leerlingen voeren in groepjes verschillende opdrachten rond getallen uit, zoals uitzoeken welke vormen getallen kunnen aannemen, op zoek gaan naar bijzondere getallen en schatten van aantallen. Aan het eind van de dag kiezen kinderen in tweetallen een getal, maken een poster over dat getal en over alles wat ze ervan vinden en weten. De posters vormen samen weer een tentoonstelling van getallen en kunnen als het ware weer een 'getallenspel' worden.

(Uit: Van spelen tot serious gaming, 2011)

Wat vraagt de Inspectie?

Sinds een aantal jaren is opbrengstgericht werken in het basisonderwijs een speerpunt bij de Inspectie van het Onderwijs. Zij verstaat onder opbrengstgericht werken: het systematisch en doelgericht werken aan het maximaliseren van prestaties. Vijf indicatoren in het waarderingsskader verwijzen naar elementen van opbrengstgericht werken:

- Leerkrachten volgen vorderingen van leerlingen systematisch.
- De school gebruikt een samenhangend systeem van instrumenten en procedures voor het volgen van leerling prestaties.
- De school gaat de effecten van de zorg na.
- De school evalueert jaarlijks systematisch de kwaliteit van haar opbrengsten.
- De school evalueert regelmatig het onderwijsproces.

Welke opbrengsten heeft de inspectie daarbij voor ogen? Om welke vorderingen en prestaties gaat het dan? We lezen in de kwaliteitsagenda van het Ministerie van OCW, *Scholen voor morgen* (2007), dat de focus ligt op het verbeteren van taal/lezen en rekenen. Dat zijn basisvaardigheden die essentieel zijn voor alle kinderen. Dat zal niemand ontkennen. Toch is het belangrijk stil te staan bij deze keuze.

De Onderwijsraad pleit in haar advies *Een stevige basis voor iedere leerling* (2011) voor een brede ontwikkeling van leerlingen in het primair onderwijs: 'Belangrijk is dat de aandacht voor taal en rekenen niet leidt tot een kwaliteitsvermindering van andere vakken of minder aandacht voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. De Onderwijsraad pleit voor een integrale visie op leren en ontwikkeling'. In deze integrale ontwikkeling kunnen we spel een plaats geven. Niet alleen als basis voor het 'schoolse/methodische' leren, maar ook als 'werkvorm' waarin vakgebieden geïntegreerd aan bod komen.

Kerdoelen

Ook de Kerndoelen Basisonderwijs zijn gerelateerd aan opbrengstgericht werken. Deze kerndoelen zijn geformuleerd door het Ministerie van OCW (2006). Het zijn streefdoelen, dat wil zeggen dat zij het einde van het leerproces aangeven. Met jonge kinderen zitten we in de beginfase van dit leerproces, met oudere kinderen zijn we opgeschoven naar de einddoelen zoals die omschreven staan.

De doelen voor jongere kinderen worden meestal ingedeeld in drie brede gebieden:

- **Persoonlijkheidsvorming:** zoals doelen op het gebied van de sociale- en emotionele ontwikkeling.
- **Vaardigheden:** bewegingsontwikkeling, taalontwikkeling, denkontwikkeling, enzovoort;.
- **Wereldoriëntatie:** onder andere kennis en inzicht krijgen in natuurelementen, techniek, tijd en andere culturen.

Kerdoelen zeggen niet hóé de doelen bereikt moeten worden. Leerkrachten kunnen aspecten uit deze drie brede doelgebieden inbouwen in hun aanbod. Zij doen daarbij

een beroep op de natuurlijke nieuwsgierigheid van kinderen. Als we daarbij in ogenschouw nemen dat aspecten van eenzelfde kerndoel terug kunnen komen in verschillende activiteiten, geeft dat volop mogelijkheden om kinderen te boeien middels een thematisch aanbod. Door goed te kijken hoe het jonge kind 'zich aan je voor doet', kun je zien hoe het jonge kind leert. Jonge kinderen leren door te spelen, zo verkennen zij de wereld om zich heen. Ze zijn nieuwsgierig en willen van alles ontdekken en leren kennen. Maar hoe kun je aan het spelende kind aflezen of het zich wel ontwikkelt? Want dat is de opdracht voor de leerkracht: om het (jonge) kind verder te brengen in zijn ontwikkeling. Het begrip ontwikkeling in deze context zien wij als synoniem van opbrengstgericht. Via spel maken kinderen een ontwikkeling door en deze stopt niet bij groep 3. Ook in hogere groepen speelt spel een belangrijke rol, onder andere in de vorm van experiment en onderzoek (zie het bovenstaand voorbeeld). En laten we het voor basisschoolkinderen belangrijke 'gamen' niet vergeten.

In een volgend artikel gaan we verder in op de relatie tussen spel en opbrengstgericht werken. De vraag of we ontwikkeling binnen en door spel ook opbrengstgericht kunnen noemen, wordt hierin beantwoord. ●

Spel en spelen stimuleert ook oudere kinderen in hun ontwikkeling

LITERA TUUR!

- Aalsvoort, van der, G. M. (red.) (2011). *Van spelen tot serious gaming. Spel en spelen in de pedagogische beroepspraktijk*. Leuven: Acco.
- Janssen-Vos, F. (2008). *Basisonwikkeling voor peuters en in de onderbouw*. Assen. Koninklijke Van Gorcum.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007). *Scholen voor morgen*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2006). *Kerdoelen Primair Onderwijs*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Oers, van, B. (2011). *Doelgericht en betekenisvol leren in: Wat is goed onderwijs?* Den Haag: Boom Lemma.
- Oers, van, B (2012). Spelen en blijven spelen. In: *Mensenkinderen* (januari 2012). Nederlandse Jenaplanvereniging. pp. 6-8.
- Onderwijsraad (2011). *Advies: Een stevige basis voor iedere leerling*. Den Haag: Onderwijsraad.